

Michał Rogoż

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0000-0002-8041-0610

**O czeskim czytelnictwie
(Jiří Trávniček, *A Nation of Bookworms?*
*The Czechs as Readers: Reading
in Time of Civilizational Fatigue,*
Prague: Karolinum Press, 2021, ss. 212)**

Chyba nikogo nie trzeba przekonywać, że czytanie jest bardzo ważne zarówno w życiu osobniczym człowieka, jak i w aspekcie funkcjonowania całych społeczeństw. Bez tego procesu rozwój naszej cywilizacji byłby niemożliwy. Kształtuje ono wyobraźnię, rozwija zdolność abstrahowania, wzmacnia pamięć i koncentrację, wzbogaca słownictwo, rozwija zdolności komunikacyjne (m.in. mówienie, pisanie), sprzyja zachowaniu harmonii emocjonalnej, jest istotnym czynnikiem dyfuzji kulturowej (w edycjach oryginalnych, a także za pośrednictwem tłumaczeń)¹, przeciwdziała też procesowi starzenia się. Tak więc czytanie powinno być postrzegane nie tylko jako akt poznawczy, ale i twórczy. Niewątpliwie też każdy członek współczesnego społeczeństwa jest pod wieloma względami uzależniony od słowa pisanego.

Wraz z rozwojem nowych technologii komunikacyjnych rozwinęła się dyskusja dotycząca zwiększającego się wpływu na nasze życie przekazu dźwiękowego i wizualnego oraz interaktywnej komunikacji w środowisku cyfrowym. Niezależnie jednak od wprowadzania coraz to nowszych środków i narzędzi służących przekazywaniu informacji umiejętność czytania jest jedną z fundamentalnych kompetencji człowieka, bez której nie może on sprawnie funkcjonować we współczesnej rzeczywistości medialnej. Prorokowane przez niektórych zapowiedzi końca galaktyki Gutenberga nie do końca wydają się więc odpowiadać rzeczywistości².

1 I. Socha, *Polskie przekłady dla dzieci i młodzieży w latach 90*, [w:] *Kultura literacka dla dzieci i młodzieży u progu XXI stulecia*, red. J. Papuzińska, G. Leszczyński, Warszawa 2002, s. 205–215; B. Staniów, *Rola przekładów w zbliżaniu narodów. Tłumaczenia literatury dla dzieci i młodzieży – wybrane zagadnienia*, [w:] *Książka, biblioteka, informacja – między podziałami a wspólnotą*, red. J. Dzieniakowska, Kielce 2007, s. 485–493.

2 Ł. Gołębiowski, *Śmierć książki = No futur book*, Warszawa 2008.

Niestety, poziom czytelnictwa w naszym kraju nie jest zbyt wysoki³ i, co charakterystyczne, wskazuje na wyraźną korelację z wykształceniem i sytuacją materialną. Na ogół osoby z wyższym wykształceniem, mające względnie stabilną sytuację finansową, czytają więcej niż te słabiej wykształcone, borykające się z trudnościami finansowymi. Sytuacja ta przekłada się także na kształtowanie kultury czytelniczej wśród młodego pokolenia. Rodziny zakorzenione w kulturze książki, przykładające do czytelnictwa dużą wagę, posiadające zasobne księgozbiory domowe, zwykle zamiłowanie i szacunek do książki przekazują kolejnym pokoleniom.

Ciekawą, wielopoziomową refleksję nad problematyką czytelnictwa przedstawił w swej książce Jiří Trávniček – czeski literaturoznawca i krytyk literacki, który od wielu lat zajmuje się tym zagadnieniem, publikując swoje prace zarówno w kraju, jak i za granicą. Dzięki gruntownemu wykształceniu, które zdobył w Brnie i w Londynie, oraz doskonałej znajomości literatury i kultury krajów środkowoeuropejskich formułuje on wnioski wykraczające poza obszar swego ojczystego kraju (s. 12). Trávniček poszukuje odpowiedzi na pytanie, czy czytelnictwo w dzisiejszej rzeczywistości realizuje nowe zadania/misje, a jeżeli tak, to jakie one są? Wywód rozpoczyna od klasycznej triady: czytanie jako umiejętność medialna / czytanie jako system wartości / kultura czytania (s. 16). Następnie przechodzi do zdefiniowania pojęcia kultury czytelniczej, odwołując się do licznych prac (w tym także polskich autorów)⁴, dążąc przy tym do uwzględnienia szerokiego kontekstu historycznego.

W Czechach, podobnie jak w innych krajach, występują duże różnice w kulturze czytelniczej kobiet i mężczyzn (s. 19). Trávniček słusznie konkluduje, że rozwój Internetu stworzył niespotykane dotąd warunki do zdobywania informacji o autorach i ich książkach, wymiany opinii i doświadczeń wynikających z lektury, prowadzenia ożywionych dyskusji i polemik oraz przeprowadzania różnego typu badań ankietowych. Wiele osób postrzega Internet wyłącznie w kontekście konkurencji względem książki czy prasy, ale trzeba przecież pamiętać, że odbiór informacji bardzo często wiąże się także w globalnej sieci komputerowej z procesem czytania. W środowisku tym udostępnia się również wiele książek i tytułów prasowych. Warto zauważyć, że statystyki wyraźnie wskazują na pozytywną korelację między aktywnością w Internecie a czytelnictwem książek (s. 24). Autor przywołuje w tym zakresie m.in. poglądy polskiej socjolog Lucyny Stetkiewicz stwierdzającej, że Internet jest potężnym sprzymierzeńcem książki⁵. Jednocześnie jednak Trávniček przestrzega przed wszelkiego rodzaju uproszczeniami i schematyzmami odnośnie do diagnozowania przyzwyczajęń

3 Według badań Biblioteki Narodowej w 2021 roku tylko 38% Polaków oddawało się lekturze książek. Zob. P. Piekarski, *38% Polaków w 2021 czytało książki. Oto pierwsze wyniki badań czytelniczych Biblioteki Narodowej*, [on-line:] <https://www.granice.pl> – 28.12.2022.

4 M.in. J. Dunin, *Pismo zmienia świat. Czytanie, lektura, czytelnictwo*, Warszawa 1998; A. Dymel, S.D. Kotuła, A. Znajomski, *Kultura czytelnicza – teoria i praktyka. Wybrane zagadnienia*, Lublin, s. 9–59; I. Socha, *Lektura – przekaz, komunikacja czy relacja?*, [w:] *Encyklopedia książki*, t. 1, red. A. Żbikowska-Migoń, M. Skalska-Zlat, Wrocław 2017, s. 99–113.

5 L. Stetkiewicz, *Kulturowi wszystkożercy sięgają po książkę. Czytelnictwo ludyczne jako forma uczestnicza w kulturze literackiej*, Toruń 2011, s. 364.

i nawyków czytelniczych, gdyż jak słusznie zauważa, nie ma w tym temacie prostych odpowiedzi i jednoznacznych klasyfikacji (s. 172).

Sam tytuł książki *A Nation of Bookworms?/Naród moli książkowych?* nawiązuje do wysokiego poziomu czytelnictwa w Czechach. Pomimo rozwoju nowych mediów książka drukowana ma w tym kraju szczególną, powszechnie akceptowaną pozycję kulturową (s. 50). Wciąż jest popularnym i pożądanym prezentem wręczanym przy różnych okazjach. Liczne są tam też punkty sprzedaży książek oraz sprawnie funkcjonuje gęsta sieć bibliotek publicznych. Czesci mają też względnie zasobne księgozbiory domowe. Nic więc dziwnego, że kultura czytelnicza tego społeczeństwa jest od lat dobrze rozwinięta i stabilna (s. 118). Ważnym czynnikiem ją kształtującym jest tradycja przekazywana m.in. za pośrednictwem domowego wychowania. Osoby, które wyniosły z rodzinnego domu zainteresowania czytelnicze, na ogół zachowują je przez całe dorosłe życie (s. 119).

Wielką zaletą omawianej książki jest erudycyjny tok narracji, odwołujący się do szerokiego kontekstu kulturowego przy jednoczesnym przywoływaniu konkretnych faktów (w tym kluczowych danych liczbowych) związanych z rozwojem czeskiego rynku wydawniczego, księgarskiego, decyzjami zakupowymi, bibliotekami publicznymi i wszelkiego typu działaniami promującymi rozwój czytelnictwa. Uwagę zwraca fakt, że liczba bibliotek publicznych w przeliczeniu na jednego mieszkańca jest u naszego południowego sąsiada największa na świecie. Trávníček z jednej strony odwołuje się do dalekiej przeszłości, z drugiej zaś swoje rozważania doprowadza do współczesności, a więc do okresu kryzysu społecznego wywołanego pandemią koronawirusa SARS-CoV-2 (s. 48–49). Istotne jest również to, że umiejętnie przeprowadza analizy ilościowe i jakościowe, a każdy rozdział zwieńcza podsumowaniem zawierającym wnioski i konkluzje.

W swoich rozważaniach Autor wyróżnia we współczesnym społeczeństwie cztery generacje czytelnicze, które w młodości zostały ukształtowane przez pozostawanie pod dominującym wpływem różnych mediów: radia (wiek powyżej 65 lat), telewizji (wiek między 45–64 lata), komputerów (wiek między 25–44 lata) i Internetu (wiek między 15–24 lata). Oczywiście ich zainteresowania książką zasadniczo różnią się od siebie. Trávníček formułuje bardzo ciekawy pogląd, że ważniejsze w zakresie poznania czytelnika jest postawienie pytania nie o to, co on czyta, ale dlaczego to robi i jakie cele zamierza zrealizować za pośrednictwem lektury (s. 141).

Ciekawe dopełnienie rozważań przynosi rozdział ósmy, zawierający kilkanaście wypowiedzi wydawców, bibliotekarzy, pisarzy i innych osób zaangażowanych w promocję czytelnictwa (s. 161). Zostali oni poproszeni o udzielenie odpowiedzi m.in. na następujące pytania: jak dzisiaj wygląda z ich perspektywy czeska kultura czytelnicza? jakie są jej słabe i mocne strony? oraz jaki jest/będzie kierunek jej dalszego rozwoju? Autor uznał, że wypowiedzi te są na tyle wymowne, że nie wymagają już dodatkowego komentarza czy też podsumowania (s. 161–170).

Rozważania zawarte w omawianej książce mają tę wielką zaletę, że są przeprowadzone z różnych perspektyw i przy wykorzystaniu zróżnicowanej metodologii. Trávníček, analizując współczesność i stawiając pytania o przyszłość, nie próbuje udawać, że zna odpowiedzi na wszystkie pytania. Czasy, w których żyjemy, określa

mianem cywilizacyjnego znużenia i przesyty. Jednocześnie ma świadomość, że są one dla kultury czytelniczej absolutnie wyjątkowe. Przychyla się do opinii Maryanne Wolf, że ludzie nie rodzą się czytelnikami, tylko są w tym zakresie kształtowani⁶. Tak więc należy przyjąć, że to rodzina, społeczeństwo i szeroko pojęta kultura wpływają w zasadniczy sposób na nasz rozwój w tym zakresie (s. 189).

Rozważania Autora zostały umieszczone w nurcie komparatystycznym. Umożliwia to pełniejsze zorientowanie się w poziomie czytelnictwa i roli książki wśród społeczeństwa czeskiego. Niewątpliwie, zgodnie z tytułem, rola ta jest od wielu wieków szczególna. Powszechnie uważa się, że Czesi to naród świecki. Omawiana publikacja dowodzi jednak, że ich narodową religią jest czytelnictwo.

Książka została wydana bardzo starannie pod względem edytorskim, zawiera liczne tabele, wykresy i ilustracje. Na jej końcu znajdziemy bogatą bibliografię, aneks z kilkoma tabelami oraz indeks osobowy. Powinna ona zainteresować nie tylko badaczy czytelnictwa i bibliologów, ale także literaturoznawców, kulturoznawców, medioznawców oraz historyków. Z całą pewnością jej treść wykracza poza rodzinny kraj autora, tak więc bardzo dobrze się stało, że ukazała się ona w języku angielskim.

Bibliografia

- Chambers A., *The Reading Environment. How Adults Help Children Enjoy Books*, Stround 1973, s. 16.
- Dunin J., *Pismo zmienia świat. Czytanie, lektura, czytelnictwo*, Warszawa 1998.
- Dymel A., Kotuła S.D., Znajomski A., *Kultura czytelnicza – teoria i praktyka. Wybrane zagadnienia*, Lublin, s. 9–59.
- Gołębiewski Ł., *Śmierć książki = No futur book*, Warszawa 2008.
- Socha I., *Lektura – przekaz, komunikacja czy relacja?*, [w:] *Encyklopedia książki*, t. 1, red. A. Żbikowska-Migoń, M. Skalska-Zlat, Wrocław 2017, s. 99–113.
- Socha I., *Polskie przekłady dla dzieci i młodzieży w latach 90.*, [w:] *Kultura literacka dla dzieci i młodzieży u progu XXI stulecia*, red. J. Papuzińska, G. Leszczyński, Warszawa 2002, s. 205–215.
- Staniów B., *Rola przekładów w zbliżaniu narodów. Tłumaczenia literatury dla dzieci i młodzieży – wybrane zagadnienia*, [w:] *Książka, biblioteka, informacja – między podziałami a wspólnotą*, red. J. Dzieniakowska, Kielce 2007, s. 485–493.
- Stetkiewicz L., *Kulturowi wszystkożercy sięgają po książkę. Czytelnictwo ludyczne jako forma uczestnica w kulturze literackiej*, Toruń 2011, s. 364.

6 A. Chambers, *The Reading Environment. How Adults Help Children Enjoy Books*, Stround 1973, s. 16.

About Czech reading (Jiří Trávniček, *A Nation of Bookworms? The Czechs as Readers: Reading in Time of Civilizational Fatigue*, Prague: Karolinum Press, 2021, ss. 212)

Abstract

Reading is one of the key communicative competences. Unfortunately, according to research conducted by the National Library, Poles read very little. It is completely different in the Czech Republic. The reading culture of our southern neighbors has been well developed and stable for years. In the book *A Nation of Bookworms? The Czechs as Readers: Reading in Time of Civilizational Fatigue* Jiří Trávniček analyzes the Czech reading culture in detail and in many aspects. Its current state is significantly influenced by the strength of tradition. The considerations presented here have a great advantage – they are conducted from different perspectives and using different methodologies. Trávniček willingly refers to theoretical works as well as uses specific figures on the book market and readership. He consistently warns against all kinds of simplifications and schematisms regarding the diagnosis of reading habits, because, as he rightly notes, there are no simple answers and clear classifications in this topic.

Keywords: readership, book culture, Czech Republic, Czechoslovakia.